

Csillei Béla

## Szándék és valóság: roma fiatalok a felsőoktatásban

*Csillei, Béla: Intention and Reality: Young Romani People in Higher Education*

*Are we prepared for the fact that young Romani people enter higher education in large numbers? Is the labour market ready for the reception of this newly appearing graduate group? Will these young people possess Romological knowledge acquired in higher education? Do we know what the Romani are like?*

**Keywords:** young Roma, higher education, labour market, degree

Fel vagyunk-e készülve arra, hogy komoly létszámban jelennek meg roma fiatalok a felsőoktatásban? Készen áll-e a munkaerő-piac ennek az újonnan megjelenő diplomás csoportnak a befogadására? Rendelkeznek-e majd ezek a fiatalok a felsőoktatásban elsajátított romológiai ismeretekkel? Tudjuk-e, milyenek a romák?

**Kulcsszavak:** roma fiatal, felsőoktatás, munkaerőpiac, diploma

### HELYZETGYAKORLATOK

#### Első lecke

Jó estét kívánok! – mondja az aranyláncokkal, aranygyűrűkkel bőségesen felöltöztetett középkorú férfi a riadtan bámuló recepciósnak – Végre leérettségizett a lányom, úgyhogy kibérelnénk ez a szállodát. Kellene nekem szombat estére, nyolcvan főre vacsora, meg tizenegyszoba, a rokonoknak.

#### KÉRJÜNK-E FOGLALÓT?

#### Második lecke

Drága tezsvírem – mondja a fenti apuka a roma származású recepciósnak –, ugye elintézed nekem, hogy szombatra meglegyen a vacsora meg a szállás?

#### TEGEZŐDJÜNK-E?

#### Harmadik lecke

Cicám – mondja a fentebb megjelölt apuka a roma származású recepcióslánynak –, ugorj, aztán csináld, amit mondok, mert kevés az időm!

Lehet-e valaha is tekintélye egy roma származású diplomásnak az aranygyűrűs előtt?

#### ESÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK A KÉPZÉSBEN, OKTATÁSBAN

A foglalkoztatás mindenkori szintje teljes mértékben összefügg az oktatási rendszerrel. Szoros kapcsolatban állnak ugyanakkor az oktatás-szakképzés színvonala és a foglalkoztatás mutatói is. Nincs ez másként nálunk sem. Hazánkban az elmúlt esztendőben a nem tankötelesek, azaz a fiatalok és a nyugdíjkorhatárt még nem, vagy éppen elérők foglalkoztatási rátája 56% volt, ez közel négymillió dolgozót jelent. Ezzel a mutatóval az Unió tagállamai között az utolsó előttiük vagyunk. A lakosság előregedésével mind inkább növelni kell a foglalkoztatottak arányát és számát, ez elkerülhetetlen lépés lesz. A foglalkoztatási helyzet a képzettség tükrében egyértelműen jelzi, melyek azok a területek, amikre nagyobb figyelmet kellene

fordítani, melyek több erőforrást és koncentrációt igényelnek. Ez jelenti a nyugdíjkorhatár emelését, a bevándorlók mind nagyobb tömegeinek befogadását és az eddig mellőzött, vagy önhibájukból munkát vállalni nem tudó, de akaró cigányság mind nagyobb tömegeinek a munkaerőpiacra történő bevonását.

A kutatások igazolják, hogy a foglalkoztatottság alakulásában a képzettségnek van a legfontosabb szerepe. Az általános iskolát végzettek ötöde, a szakmával rendelkezők közel kétharmada, a diplomával bírók majd háromnegyede foglalkoztatott. Ez is azt jelzi, a szakképzetleneknek, illetve az alacsony végzettségűeknek, adott esetben az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezőknek alig van esélye hasznos és tartós munkát találni. Ez a helyzet a regisztrált munkanélküliek végzettségének és életkorának összehasonlítása során is. Tény, hogy a különböző korosztályok és végzettségek között komoly különbségek találhatók a munkaerő-piaci lehetőségeket és esélyeket illetően. Itt a lényegi szempont a végzettség.

A mai magyar oktatási rendszer minden előnyével szemben sem teszi lehetővé, hogy a tanulók megfelelő képzettséggel jelenjenek meg a munkaerőpiacon. Bár végzettségről – azaz a papírról -, beszélhetünk, de az iskolából a használható tudás és különösen a konvertálható szakmai tudás nélkül kikerülő alig képesek a foglalkoztatottak körét bővíteni. Ez a probléma az alacsony képzettségűek és a különösen a romák foglalkoztatottsági problémái között felismerhető határozott kapcsolat miatt sem mellőzhető.

A hosszas munkanélküliség olyan helyzetet idéz elő, hogy az ebben résztvevők részére szinte lehetetlenné válik a munka világába való ismételt bejutás. Hosszas munkanélküliség esetén eltűnnek - elkopnak azok a készségek, képességek, amelyek lehetővé teszik a foglalkoztatást vállalni akarót a munkaerőpiaci viszsztatérésbe. Sajnos nálunk a Life Long Learning csak szűk csoportokat érint, meglehetősen kis számú munkavállaló vesz részt a továbbképzésben, a felnőttoktatásban. A legmagasabb azok száma, akik felnőtt-, illetve továbbképzésben

egyáltalán nem vesznek részt. És ez jelenti az értelmiségi réteget is, akinek pedig napi munkájuk minőségi végzéséhez elengedhetetlenül szükség volna erre. Hazánkban úgy tűnik, a kötelező iskolába járás befejeztével gyakorlatilag a tanulási szakasz is lezárul. A tankötelezettségi kor lecsökkentése ezt minden bizonnyal csak tovább fogja erősíteni.

Valójában tehát meglehetősen komoly felelősség hárul a tanulás időszakában az oktatást végző szakemberekre, illetve magukra a tanulóira is. Ez nemcsak az alsóbb, és a középfokú oktatást jelenti, hanem a felsőoktatást is, amely szervezett keretek közé fogja a tanulni szándékozók esélyteremtését. Egyértelmű, hogy akkor lehetséges a munkaerőpiacra való bejutás esélyét számottevően növelni, ha mind többen vesznek részt a szervezett keretek között történő oktatásban, ami azt is jelenti, hogy a felsőoktatásnak komolyabb teret kell biztosítani az ún. felsőfokú szakképzés horizontális és vertikális bővítésére is.

Sajnálatos tény, hogy míg hazánkban az alacsony végzettségű szülők gyermekei közül alig több mint néhány százalék tud felsőfokú végzettségre szert tenni, addig az Unióban az ilyen szociális és szociokulturális háttérrel rendelkező fiatalok szinte tízszer nagyobb eséllyel jutnak diplomához. Tény, nálunk a deprivációs helyzetet tekintve a cigányság sorsa a leginkább aggasztó. Körünkben nem csak az oktatási, a foglalkoztatási helyzet reménytelen, de az egészségügyi mutatók is ezt bizonyítják. A helyzet komolyságát jelzi, hogy a marginális helyre szorult, a kitörés legcsekélyebb reménye nélkül élők négyötöde, a csecsemők szinte egynegyede roma származású. Erre fel kell készülni az oktatásban és a képzésben egyaránt. És ugyanúgy fel kell készülnünk a felsőoktatás területén is, hiszen ha valóban esélyt, kitörési lehetőséget szeretnénk adni ennek a munkaerőpiacra becsábítandó rétegnek, akkor új lehetőségeket, más, eddig még nem próbált formákat kell kialakítanunk. Fel kell készülnie azoknak az intézményeknek is, amelyek eddig nem fordítottak különösebb figyelmet ennek a rétegnek a bevonására. Esélyteremtéssel, ösztöndíjakkal,



romológiai kurzusok beindításával, mert ami eddig volt, az látványosan bebizonyította alkalmatlanságát.

Korunk egyik leggyakrabban hangoztatott vélekedése, annak elismerése, hogy a hazai cigányság olyan társadalmi csoportot alkot, amelyre a vagyoni, a szociális, a kulturális és a politikai hátrány valamennyi jegye érvényes. A félmilliót jóval meghaladó létszámú cigányság jelentős része teljességgel a társadalom perifériájára került. A munkaképes cigányok nyilvánvaló módon kiszorultak a legális gazdagság munkaerőpiacáról, számukra a szürke -, és a feketegazdaság maradt csupán, mint elérhető cél. Míg korábban a cigány családok több mint felének jövedelme bérből és fizetésből származott, mára a meghatározó bevételi forrás majdhogynem kizárólag a családi pótlék, és az egyéb jellegű segélyek. Ha pedig ehhez hozzá vesszük azokat az adatokat, melyek a cigányság képzettségi viszonyait, deviancia - hajlandóságát, egészségi, halálozási és életviteli állapotát jelzik, minden kétséget kizáróan bizonyítható, hogy olyan kisebbségről van szó, amelyik naponta a közvetlen túlélés kényszerével szembeesül. És ehhez csatlakozik az egyre nagyobb lélekszámú elszegényedő nem cigány családok köre, akik ugyanazokkal a gazdasági – szociális hátrányokkal és fokozódó előítéllettel néznek szembe, mint az eddig általuk is kirekesztett cigányok. Ennek a helyzetnek a megváltoztatására pedig szinte egyetlen kizárólagos út, az oktatás és legfőképpen az iskolarendszerű oktatás képes csupán. Az olyan iskoláknak a létrehozása, melyek vallják:

„Ha a gyermek eltávolodott az iskolától, az iskolát kell közelíteni a gyermekhez”. - ahogy ez a szolnoki Dr. Hegedűs T. András Alapítványi Szakiskola, Középiskola, Általános Iskola és Kollégium Pedagógiai programjában szerepel.

A kiút egyedül a halmozottan hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiataloknak a nevelése – oktatásában van. Akiknek a szociális hely-

zetéből és az általános és szakirányú műveltség hiányából eredő hátrányok ellensúlyozására fel kell készülnie a felsőoktatásnak is. Erre ma már elengedhetetlenül reagálni kell. Elsősorban tehát az egyéni képességeik kibontakoztatására, fejlesztésére, fejlődésük elősegítésére, a továbbtanulási esélyeik kiegyenlítésére, a felsőoktatásba történő bejutásuk segítésére van szükség, a munkaerő-piaci helyzetük meg-  
alapozása érdekében.

Ma már egyértelműen látható, a rendszer-váltás évtizedének radikális átalakulási folyamata alapjaiban rázta meg a képzésben, és különösen a szakképzésben részt vevő speciális intézményeket. Komoly terhek kerültek az amúgy is ingerszegény, vagy csupán eltérő szociokulturális környezetből érkező többnyire cigány származású munkavállalókra, alulképzettségük miatt szinte a teljes esélytelenséggel induló emberekre. Az általános iskolában folyamatosan utolsó helyen álló, kudarcélményekkel gazdagon rendelkező, elégséggel átbukdácso-lók keresik ma is a szakképző intézeteket, hogy akár a legcsekélyebb értékű, de mégis valami-féle végzettséggel rendelkezzenek. A kutatások azt igazolják, szakmunkástanuló az lesz, akit a kemény társadalmi hatások erre a területre sodornak. A fiatalok értékorientációját, értékvalasztását jelentős mértékben befolyásolja ez az indulás-indíttatás.

Ugyanakkor az is tény, hogy a szakképző iskolákba felvett cigánygyerekek túlnyomó többsége jelentős szociális, művelődési-műveltségi hátránnyal érkezik. Szegény családból, munkanélküli felnőttekkel, hozzátartozókkal körülvé-  
ve, folyamatos mindennapi konfliktusok kezelhetetlen hálójában, kitörésre képtelenül. Az a szociokulturális mező, mely társas viszonyait befolyásolja, eleve szükségleteiket is visszafogja. A társadalmi-történelmi okok, a halmozottan hátrányos helyzet folyamatos újratermelődése, valamint a meglévő infrastruktúrális különbségek következtében a lecsúszott, elszegényedett

és helyenként a perifériára csúszott cigányság pedig nem képes lélekszámának megfelelő arányban iskoláztatni gyermekeit.

Az a szubkultúra, amely úgy érzi, hogy saját fizikai és társadalmi és környezetének alárendeltje, aligha erősíti az egyéni biztonságérzetet. Az ebben élő cigány szülők aligha értik meg, gyermekeik akár csak egyszer is magasabbra emelkedhetnek. Látens szinten tehát akkor is lehet összeütközés, ha ez közvetlenül nem jelenik meg, csupán abban, hogy a gyermek nem tanul tovább. A leszakadó rétegekhez elsősorban a sikertelen csoportok sorolhatók, az általános iskolát nem végezték, a speciális iskolába járók, a középfokon tovább nem tanuló, a szakképzésből és a középiskolából lemorzsolódók, a munkaerő-piaci igényeknek nem megfelelő szakképzésben részesültek. A fenti csoportok közös jellemzője, hogy a pályafutásokat kudarc kísérte. A sikertelenségükben ugyanakkora nagyságrendben szerepel a gyenge tanulmányi eredmény és a gyerekek szembefordulása az iskolával, mint intézménnyel.

A statisztika kimutatja, az érettségit adó intézményekben alig érezhető a cigány tanulók száma. Bár napjainkra ez a trend kezd megváltozni, még messze vagyunk a lélekszámunk megfelelő arányú iskolai részvételtől. Ennek egyenes következményeként pedig tovább szűkül a cigányság felemelkedésének esélye. A felsőoktatás, amennyiben valóban ezeket a fiatalokat kívánja megszólítani, új módszereket, megközelítéseket és a benntartás érdekében sajátos megoldásokat, változatos kínálatot azaz új stratégiát kell kidolgoznia.

#### **AZ ÚJ GONDOLKODÁS OKA ÉS KÉNYSZERE**

Ma a karrier útja az iskolázottságon, az általános és szakirányú műveltség megszerzésének az útján keresztül vezet. A cigány származású fiatal pedig, átbukdácsolva az általános iskola útvesztőin, már be sem kerül a középiskolába, vagy a felsőoktatásba. Ha mégis, valami sze-

rencse folytán felvételt nyer, hamar megérti, a sikerhez többnyire önzonosságának a feladása kell. Miközben identitásuk megléte a többségi társadalomhoz viszonyítva létező valóságként értelmezhető. A jelenlegi magyar iskola merev rendszere kizárólag a beilleszkedést, a szokások, az életmód elfogadó magatartást teszi lehetővé. Ami ezzel ellentétes, csupán ellenérzést, vagy ellenállást vált ki. A bekerülő fiatalnak össze kell egyeztetnie egy-egy konfliktushelyzetben a két meglehetősen eltérő normát és cselekvésmódot, miközben a többség nem képes elfelejteni, vagy megérteni ennek kettőségét. Továbbá be kell hozniuk azt a hátrányt, ami általános iskolájuk alacsony színvonalából következik, másrészt be kell illeszkedniük egy számukra idegen világba, amely teljesítményorientált és szinte személyiség független.

A mai magyar iskola a tanulmányokban és emberi kapcsolatokban egyaránt kudarc sorozatok helye jó néhány fiatal számára. Hiába a tiszteletre méltó reformok sora, messze még az az állapot, ami ezt a konfliktushelyzetet feloldaná. Az iskolai szembeszegülés pedig a pedagógust irritálja. És a konfliktushelyzetből mindig a gyerek kerül ki vesztesen. Nem tanították erre, nem tanult meg ilyen és ehhez hasonló problémákat kezelni, tanácstalanul áll előtte. És a pedagógus sincs könnyebb helyzetben. A tanárképzés során még mindig nem hangzik el, hogy nehezen kezelhető gyerekekkel is találkozhat a leendő tanár - tanító későbbi munkahelyén. A munkaerőpiacon vezető beosztásba lévő munkáltatók sem rendelkeznek semmiféle információval erről a területről. Legyen ez akár szállodavezető, ügyvéd, orvos, vagy akár étteremtulajdonos.

A közoktatásban, de a felsőoktatásban sem esik szó arról, hogy a más kultúrájú, szokás és hiedelemvilágú hallgatókkal nem lehet a hagyományos, tankönyvívízű módon bánni. Az ide bekerülőket továbbtanulási álmai hamarosan semmivé válnak, az értelmiségi pálya elérhe-



tetlenné foszlik. Egyedül maradnak, szemben az általuk érthetetlen, értékelhetetlen és ennek okán nem elfogadott intézménnyel. Napjainkra az iskolák mindinkább egységes követelményű tömegintézménnyé válnak, melyekben nincs mód az egyéni sajátosságok figyelembevételére. Az egyéni sajátosságok elvesztése pedig a cigány fiatalok identitásválságát eredményezheti. Ezt a körülményt ezek a társadalmi távlatokban számítva messziről jött fiatalok sínylik meg legjobban, hiszen őket óriási életmódbeli különbségek választják el a pedagógusok számára megszokott és kedvelt átlagtól. Ennek feloldásához pedig nélkülözhetetlen lenne az oktatási – felsőoktatási intézmény szerepe, a sajátos nevelés módszereinek és eszközszerének a vállalása, az igényeiknek, lehetőségeinek megfelelő sajátos szakképzés megszervezése. Végső megoldást ugyanis csak ezeknek a nehéz sorsú és hátrányos indíttatású fiataloknak az iskoláztatása, sikeres előrehaladás hozhat. Erre pedig a leghatékonyabb eszköz a szakképzés, és az erre épülő - a tehetségesek számára kitörést jelentő -, érettségit adó képzés lehet, amely esélyt adna a felsőoktatásba történő bekerülésre. Ez mindenképpen előrelépés lenne, még akkor is, ha döntő mértékben ez a felsőfokú szakképzést jelentené számukra

### ESÉLY A KITÖRÉSRE

Ha valódi segítség szándéka vezérel bennünket, nem érhetjük be annyival, hogy a cigányságot legmerészebb álmainkban is csak jól képzett szakmunkástömegként képzeljük el, hanem abban kell gondolkodnunk, hogy a tehetséges, jó képességű és a felemelkedésért tenni, teljesíteni kívánó fiatalok bekerülhessenek a maguk választotta közösségbe. Olyan világban élünk, amelyben a magunk választotta elitbe való bekerülés, vagy az ott maradás egyre kevésbé képzelhető el felsőfokú végzettség nélkül. A hazai szakirodalomban az elitképzéssel kapcsolatban

megjelent tanulmányok szerint a közeljövőben szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy az oktatási rendszeren belül az elitképzés terepe ismét áttevődik. Abban a korszakban, amikor a középfokú oktatásban (főleg annak gimnáziumi jellegű típusában) csak a társadalom igen szűk rétege részesült, az jelentette az elitképzést. A felsőoktatási létszám növekedésének kezdetén ez a teljes felsőoktatásra, majd később az egyetemi oktatásra tevődött át, amikor már a releváns csoport harmada megszerzi az első diplomát, az szükségképpen elveszti elit jellegét, s ezt a szerepet a második diploma, szakdiploma, kutatói diploma, a tudósképzés veszi át. Ha ezt a jövőképet egybevetjük a cigányság sorsáról bennünk élő képpel, megállapíthatjuk, hogy a szakadék még nagyobb: a valódi mércét, a „első léccet” már nem is az egyetemi felvételi, és az egyetemi diploma megszerzése jelenti, hanem a posztgraduális szint.

A hazai és a külföldi szakirodalomban is a művelődési esélyegyenlőtlenségek újatermelődésével kapcsolatos kérdésfeltevés dominál. A fordított útra – azaz, hogy milyen tényezők felelősek a cigány fiatalok felsőfokú továbbtanulási igényének kialakításáért - kevés példa van. Pedig elsősorban azt kellene vizsgálni, mennyiben növelte az oktatás expanziója a kisebbségi - cigány származásuk és hátrányos szocioökonómiai helyzetük miatt korábban marginalizálódott fiatalok esélyeit a felsőoktatásba jutásra. Ugyanúgy fontos annak megismerése, hogy a felsőoktatás eltömegesedése, az oktatás minőségének romlása, az elitképzés posztgraduális szintre való áttevődése mennyiben helyezi új megvilágításba a problémát. Ugyanakkor nincs szakszerűen megfogalmazva, melyek a legfőbb különbségek a cigányság és más kisebbségek oktatási, továbbtanulási helyzete között.

Ha a továbbtanulást tágabban értelmezzük, akkor nem csak a vertikális irányú elmozdulást értjük alatta, hanem a horizontális szinten való

„továbbtanulást”, azaz az iskolában megszerzhető szakképzettség mellett még egy vagy akár több más szakma elsajátítását is. Ilyen jellegű igény szinte mindenütt megfogalmazódik, talán azért is, mert a tapasztalatok hiánya ellenére is a fiatalok érzik, hogy a jelenlegi munkaerőpiac a minél sokoldalúbb, minél többféleképpen konvertálható tudást értékeli leginkább, és hogy másfajta jártasságok nélkül még „vendéglátóként” is nehéz lesz elhelyezkedni, akkor még színesebb képet kapunk a továbbtanulási aspirációkról. A horizontális szinten való elmozdulás kielégítheti a továbbtanulási vágyakat anélkül, hogy a fiataloknak irreális, a teljesítményszintjüket meghaladó feladatra kellene vállalkoznia, és újabb kudarcok sorozatát kellene elszenvednie.

Az először megszerzett végzettség belépő lehet más iskolákba, tanfolyamokra, ahova a tanulók friss sikerélményekkel „felszerelve”, magabiztosabban, kifinomultabb viselkedérepertoárral érkehetnek. A sokoldalú tudás akkor is teljesebb személyiséghez vezethet, ha nem egyetemi vagy főiskolai szintű elvontabb tanulás révén jutnak hozzá, hanem a közép szinten történő többszöri elmozdulással, akár felsőfokú szakképzéssel történik ez, amennyiben ez nem lemorzsolódásként, bukásként, kudarcként értékelődik. A külföldi tapasztalatok szerint az oktatási rendszerfejlődés nemcsak abban mutatkozik meg, hogy felértékelődik a felsőfokú végzettség szerepe, hanem hogy a középszinten szerezhető tudás is visszanyeri elvesztett presztízsét, amennyiben sokszínűbbé és többféleképpen, több irányban átjárhatóvá válik, és megszűnik az egysíkú, egykulturális kibocsátás.

A hátrányos helyzetű, vagy halmozottan hátrányos helyzetű cigány és nem cigány tanulóknak csak homályos elképzeléseik, ismereteik vannak a továbbtanulási, továbbképzési vagy elhelyezkedési lehetőségeikről. Nincsenek tisztában vele, hogy terveik, vágyaik megva-

lósításához milyen úton kell elindulniuk, hol lehet utánanézni a lehetőségeknek, kitől lehet tanácsot kérni, hol juthatnak információkhoz. Gyakran adják azt a választ, hogy még elég idejük van arra, hogy minden „kiderüljön”. Az még messze van, akkor meg majd csak lesz valahogy. Hiányoznak az életvezetési stratégiák, saját céljaik és lehetőségeik tisztázása, pontos megfogalmazása, tudatosítása. Hiába a jó adottságok, a tanulási, érvényesülési vágy, ha nincsenek meg hozzá az érvényesülési technikák. Amikor egy felsőoktatási intézmény elkészíti, vagy módosítja az esélyegyenlőségi szabályzatát, ennek kiemelten kell szerepelnie benne.

A valós kérdés az, hogy a cigány származású tanulók miként válnak részeseivé az integráció folyamatának. Mindenekelőtt annak a folyamatnak a szükségessége, mely a többségi társadalomhoz tartozók nyelvének, kulturális kódjai alapvető elemeinek az elsajátítását jelenti. Miközben a saját anyanyelvét is ismernie és használnia kell. Ez nemcsak a más nyelvet anyanyelvként használó oláh cigányokra vonatkozik (lovári-romanesz nyelv), hanem az ún. „szociolektust” használó, elsősorban kistelepülésekről érkező cigány fiatalokra is. A szakirodalom és az elvégzett kutatások egyértelműen jelzik, hogy a cigány tanulók társadalmi integrációja olyan szocializációs mechanizmusokba megy végbe, melyben a koegzisztencia számos formájába tetten érhető. S ebben az összefüggésben a közösséghez való alkalmazkodás szempontja komoly mértékben jöhet számításba.

Napnál világosabbá vált, hogy a cigány származású tanulók számára fokozatosan érvényüket veszítik a készen kapott tradicionális viselkedésminták. A többségi társadalmi szerepeknek való megfelelés többnyire azt eredményezi, hogy identitásuk új meghatározó elemekkel bővül. Ez fokozatosan formálódó értékszemléletet is jelent. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egyre kevésbé értékelhetők az etnikai csoportra jel-

lemző antropológiai identitáselemek, de sokkal fontosabb szerepet töltenek be a pozícionális identitáselemek. Ám hiába vannak az etnikai csoporthoz való tartozásnak látható rasszjegyei, ennek ellenére mégsem jellemző az azzal való szakítás. Bár a tanulók egyre kevésbé kötődnek az etnikai csoporthoz, miután csoporttagságukat nem tudják, és nem akarják megszüntetni, érzéseik ellenére még a leplezett ambivalencia sem jellemző rájuk.

Napjaink vizsgálatai igazolják, hogy a lényegesen differenciálttá vált érdek -, szükséglet és értékviszonyok közepette szinte lehetetlen az elvont értékfogalmak - mint például a szabadság, függetlenség -, lefordítása konkrét élethelyzetekre, az aktuális ítéletekre, döntésekre és tettekre. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a cigány származású tanulók esetében az elvont értékfogalmak különös életszervező elvekként és szimbólumként jelennek meg. Az értéktudatot alkotó ismereteik viszont folyamatos változásokon mennek keresztül. Attól függetlenül, hogy magát az értéktudatot látszatszükségletek, szellemi és életstílusbeli hatások, a média révén is egyszerűsítő mechanizmusok befolyásolják.

Ha ehhez még hozzávesszük a divat jellegű hatások dömpingjét, kiváltképp jól érzékelhetővé válik a mindennapi tudat szerkezetében észlelhető elmozdulás a tradicionális értékek kárára. Azt is mondhatnánk, hogy bár az értéktudat tekintetében nőtt a mindennapi értéktudat elfogadása, beépülése, ugyanakkor szemmel láthatólag erősödött a többségi társadalom – szakkifejezéssel élve -, értékinternalizációja. Miközben az is igazságként állítható, hogy a vizsgált generációnak értelmileg és érzelmileg egyaránt nehéz feldolgoznia az eltérő, sőt ellentétes hatások által közvetített normatív életformabeli elvárásokat, mindennél egyértelműbb, hogy az értéktanulásban, a hatások szelekciójában el nem választható fejlődés állapítható meg. Az a tény, hogy a szocializáció terepe halatlanul kiszélesedett, mindenképp csökkenti a

család orientáló szerepét az értékhatások belső feldolgozásában. Paradox dolog, hogy miközben a gyerekek kikerülnek a családi közegből, csökken a szülőkkel együtt töltött idő, ezzel egyenes arányban nő annak az intézménynek a felelőssége, amely ezt az esélyteremtő kitörési lehetőséget megadja. Az a felsőoktatási intézmény, amely ezt figyelembe véve teremti meg a tehetséges és tanulni vágyó cigány fiatalok bevonását, nemcsak egyszerű hallgatói létszámnövekedést érhet el, de a sikeres diplomások személyében példamutató megoldásokat alakíthat ki.

#### **A CIGÁNY TANULÓK GYAKORI ISKOLAI SIKERTELENSÉGÉNEK OKAI**

Napjainkban egyre inkább a versenyre képes és a versenyre képtelen társadalmi csoportok állnak egymással szemben. Az ellentét kiváltó oka az értékkeremtő munka köréhez is kapcsolható, hiszen a különféle javakból való részesedés egyenlőtlensége már abból is következik, hogy ki dolgozik és ki nem. Mindez különösen szembe-tűnő a cigányság körében. Az életesélyek teremtésének társadalmilag meghatározott formáiból végképp kiszorulnak a társadalmilag létrehozott előnyök elosztás útján, a másik pedig a munkaerőpiacon, az ott elérhető ellenszolgáltatások megszerzésének a kudarca körül.

A cigányság munkaerőpiaci szempontból rendkívül hátrányos helyzetének, alacsony szintű integrációjának egyik, bár nem kizárólagos oka az iskolázatlanságban, a magas arányú lemorzsolódásban, a többségi társadalomhoz képest csekély arányú szakképzettségben, valamint az elenyésző arányú érettségihez kötött középfokú képzettségben keresendő. Az eddigi kutatások egyértelműen bizonyították, hogy egyrészt a cigányság egésze, mint olyan, szenved iskoláztatási hátrányokat, másrészt ez a hátrány számtalan ok együttes eredőjének tudható be.

Egyik meghatározó ok a szociális helyzet, a cigány tanulók családi szocializációja, a cigányság és a többségi társadalom család által közvetített kulturális mintáinak különbözősége, másodsorban pedig a nyelvi hátrányok, elsősorban a beás és oláh cigányok nem kizárólag magyar nyelvű anyanyelvi szocializációja, valamint a nyelvváltás nehézségei. További szempont a tanulási motiváció kérdése. Több kutatás bizonyította, hogy a cigánygyerekek nem kevésbé rendelkeznek tanulási motivációval, mint a többségi társadalomhoz tartozók, de a nyelvi hátrányok, szegregáció idejekorán lerontja ezt a motivációs bázist. Sajnálatos szempont a hátrányos megkülönböztetés, valamint iskolarendszere - és intézményen belüli szegregáció. Ez a hátrányos megkülönböztetés és a szegregáció nem feltétlenül tudatos a gyakorlatban, mindenesetre ennek következményeként a cigány gyermekek aránya a felzárkóztató és cigány osztályokban az indokoltnak mintegy ötszöröse. Erősíti a rossz helyzetet a jelenlegi pedagógiai gyakorlat, melynek értelmében a cigányok speciális oktatási-pedagógiai problémáira felkészült pedagógusok száma alacsony, elenyésző az ezirányú pedagógus-továbbképzési program, és nem kialakult a speciálisan cigány gyermekek teljesítménymérésének elve és gyakorlata. Végezetül pedig felháborodást és ellenszenvet vált ki az az iskolaszervezeti, iskolaszervezési megoldás, a hátrányos helyzetű csoportokra elkülönített alapok kezelésének intézményi gyakorlata, a szegregatív hatású cigány osztályok szervezése, az ilyen osztályokban tanítók kontraszelekciója, és a hiányzó vagy éppen előítéletes szülő-iskola kapcsolat. Mindennek következtében a 19 év alatti roma népesség közel 55 százaléka végzi el az általános iskolát, tíz százaléka fejezi be a szakmunkásképző iskolát és csupán 5 %-a szerez érettségit. Az általános iskolát befejezett roma fiatalok zöme ezért elsősorban a szakmunkásképzésben folytatja, folytathatja egyáltalán tanulmányait.

Ma a cigány gyermekek több mint fele olyan családban él, ahol nincsen aktív kereső, mivel a felnőttek kétharmada munkanélkülivé vált. A cigány gyermekek az anyagi feltételeket tekintve szinte minden tekintetben hátrányos helyzetben vannak, a lakáskörülményektől az étkezésig. Közismertek iskolai teljesítménybeli hátrányaik is. A 14 évesek közül 4-6% azoknak az aránya, akik nem fejezték be az általános iskolát, többségük azonban cigány. A középfokú iskolázásba a becslések szerint 3,5% - a lép be, miközben az országos átlag a 14-18 évesek 58% - a. Az iskolai tárgyak és oktatási módszerek nehezen illeszkednek a cigány családok értékeihez és attitűdjeihez. A családok az iskolától gyakran kevesebbet várnak, mint általában szokás: elsősorban az oktatást, a nevelésért a család tekinti magát felelősnek. Még a jobb anyagi körülmények között élő cigány gyermekek sem készülnek fel a másnapi iskolai munkára. Nem készítik el a házi feladatot, otthon nem kapnak segítséget a tanulásban, nincs saját szobájuk, esetleg asztaluk, polcuk sem, ahol dolgozhatnának, és a tanszereiket tárolnák. Reggeli és uzsonna nélkül mennek iskolába, sokan éheznek. Gyakoriatok a késések, a hiányzások, amit az magyaráz, hogy otthon kell maradniuk a kisebb testvérekre vigyázni.

Az iskola természetesen nem képes és alkalmas arra, hogy a cigány családok valamennyi hátrányát orvosolja. Maguk a pedagógusok sem tudnak sokat segíteni. Sőt egyes iskolák még az ezredforduló után is a szegregáció változatos formáit alkalmazzák. Egyes esetekben a cigány tanulókat a többiektől ún. közegészségügyi indokkal választják külön. A leggyakoribb szegregációs gyakorlat az, hogy a cigánygyerekeket az enyhén értelmi fogyatékosok speciális iskoláiba irányítják. Ez azt jelenti, hogy a leghátrányosabb helyzetű családok gyermekeit, köztük a cigányokat elszakítják a kortársaik nagy részétől, kiveszik a „normál” közoktatás rendszeréből. A „felzárkóztatás” programja ilyen körülmények között ellentétébe fordulhat.



### AZ ÉRTELMSÉGI UTAT VÁLASZTÓ ROMA FIATALOK

Vitathatatlan tény, hogy a magyar közoktatás kimeneti szabályozású. Ez intézményünk esetében azt jelenti, hogy miközben a tanórai nevelő - oktató munka hatékonysága növelése mellett ugyanolyan fontossággal bír a tanórán kívüli tevékenység eszközrendszerének felhasználása, a követelményeknek való megfeleltetés elsőrendű szempont. A felsőoktatásba bejutatni szánt fiatalok számára a feladat az alacsonyabb évfolyamokról való kimeneti és a magasabb évfolyamok bemeneti szintjének mind nagyobb közelítése. Ennek az elvnek a gyakorlati eredményességét a bukások elviselhető száma, a lemorzsolódás alacsony volta és az érettségi – szakmunkásvizsga sikeres teljesítése mutathatja. A felsőoktatási intézményekbe történő bekerülők számának imponáló növekedése tovább erősíti pedagógiai elkötelezettséget.

A felsőoktatásnak választania kell, a régi, hagyományos utat tovább folytatva próbál újabbakat bevonni, vagy megszólítja az eddig elhanyagolt, de a munkaerőpiacon előbb-utóbb elkerülhetetlenül megjelenő cigányságot, azok továbbtanulni szándékozó tehetséges fiatal-

jait. Ezt azonban nemcsak a hallgatói létszám statisztikai növelésével, hanem megfelelő szerkezetátalakítással, tantárgyak beépítésével és – bármennyire is megdöbbentő és szokatlan ez a lehetőség -, személyreszóló képzési programmal kell rendelkeznie. Amelyik intézmény ebbe az irányba mozdul el, az nemcsak az EU követelményeknek tud majd megfelelni, hanem olyan új csoportot von be tevékenységébe, melyek munkaerőpiaci megjelenése átütő eredményeket hozhat.

A szolnoki Dr. Hegedűs T. András Alapítványi Szakiskola, Középiskola Általános Iskola és Kollégium kiemelt figyelmet fordít a tehetséggondozásra, a hátrányos helyzetű, de tanulni vágyók segítésére. A végzős osztályok tanulóinak közel fele megy továbbtanulni, a tantestületben, a dolgozók körében tucatnyi az itt kezdett, majd diploma után visszatért munkatársak száma. Egy nemrég elvégzett kutatás megállapította, hogy az iskolában eltöltött évek során a fiatalok értékszemlélete jelentős mértékben megváltozik, s míg a beérkezéskor első helyen a pénz szerepel, érettségi előtt már a továbbtanulás a győztes. Ezt mindenestre pozitív jelzés a felsőoktatás számára is.

### IRODALOMJEGYZÉK

- BENEDEK ANDRÁS (2003): Változó szakképzés. Okker, Budapest.  
 BOURDIEU, P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Gondolat, Budapest.  
 DURKHEIM, E. (1980): A nevelés és szociológia Tankönyvkiadó, Budapest.  
 FORRAY R. KATALIN – HEGEDŰS T. ANDRÁS (1990): A cigány etnikum újjászületőben. Akadémiai Kiadó, Budapest  
 FORRAY R. KATALIN - HEGEDŰS T. ANDRÁS (1998): Cigány gyermekek szocializációja. Aula Budapest.  
 HEGEDŰS T. ANDRÁS (1998): About the tasks of socialisation of Gypsy children in school. Social Cohesion. OM. Szolnok  
 HEGYESINÉ O. É.- BOHN K. – FLECK G. – IMRE A. (2001, szerk.): Modellprogramok hatékonysága a középiskolás roma fiatalok körében. Világbank - NGO tanulmányok, Budapest.  
 KERÉKGYÁRTÓ T. ISTVÁN (1998): Deprivation and its Treatment. Social Cohesion. OM. Szolnok  
 LIÉGEOIS, J. – P.(1998): Romák, cigányok, utazók. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Budapest.  
 NAHALKA ISTVÁN – TORGYIK JUDIT (2003): Megközelítések – Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései. Eötvös József Kiadó. Budapest.  
 TAUBER ISTVÁN (1997): A cigánysággal kapcsolatos előítéletek problémái. In. Vajda Imre (szerk.): Periférián. Roma szociológiai tanulmányok. Ariadne Alapítvány, Budapest. 471 – 483.